
ГЕОДЕЗІЯ

УДК 528.92:65.011.56

В. І. Зацерковний, к.т.н. доцент,
Ю. С. Сімакін, викладач,
В. В. Сергієнко, аспірант

**РАДИОЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ
ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті проведено дослідження, у ході якого опрацьована і систематизована доступна і відкрита інформація з літературних джерел і тематичних карт, що відображає стан проблеми радіоекологічного моніторингу територій за допомогою геоінформаційних технологій.

Ключові слова: радіоекологічний моніторинг, забруднення навколишнього середовища, геоінформаційні системи (ГІС), геоінформаційні технології (ГІТ).

В. И. Зацерковный, к.т.н. доцент,
Ю. С. Симакин, преподаватель,
В. В. Сергиенко, аспирант

**РАДИОЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ ТЕРРИТОРИЙ
С ПОМОЩЬЮ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

В статье проведено исследование, в ходе которого обработана и систематизирована доступная и открытая информация из литературных источников и тематических карт, отражающая состояние проблемы радиоэкологического мониторинга территорий с помощью геоинформационных технологий.

Ключевые слова: радиоэкологический мониторинг, загрязнение окружающей среды, геоинформационные системы (ГИС), геоинформационные технологии (ГИТ).

V. I. Zatserkovnyi, candidate of technical sciences, associate professor,
Yu. S. Simakin, lecturer,
V. V. Serhiienko, postgraduate student

**THE RADIOLOGICAL MONITORING OF TERRITORIES USING
GEOINFORMATION TECHNOLOGIES**

The article analyses and systematizes available information in literature and in thematic maps which show the issue of radiological monitoring of territories using geoinformation technologies.

Keywords: radio-ecological monitoring, environmental pollution, geographic information systems (GIS), geographic information technologies (GIT).

Актуальність теми дослідження. Аварія, що сталася 26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС, і наступна пожежа призвели до безпрецедентного викиду радіоактивного матеріалу з ядерного реактора і пагубних наслідків для населення і навколишнього середовища. Жодна катастрофа ХХ сторіччя не мала таких тяжких екологічних наслідків. Це була трагедія глобального масштабу. Підірвано здоров'я сотень тисяч людей,

---

ГЕОДЕЗІЯ

забруднені мільйони гектарів ґрунтів, у водосховищах осіли десятки мільйонів тонн радіоактивного мулу.

У результаті забруднення навколишнього середовища радіоактивними матеріалами з постраждалих районів протягом 1986 року довелось евакуювати понад 100 000 осіб, а потім, після 1986 року, відселити ще 200 000 осіб з Білорусі, Російської Федерації і України. Біля п'яти мільйонів осіб продовжують проживати на забруднених у результаті аварії територіях. Уряди трьох постраждалих країн за підтримки міжнародних організацій вживають заходів для реабілітації забруднених територій, надання медичних послуг і відновлення соціального і економічного добробуту регіону.

Постановка проблеми. Обраний напрям дослідження пов'язаний із реалізацією завдань постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30.03.1998 р. № 391, Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. №1376; Закону України "Про екологічну мережу України" за станом на 24.06.2008 р. № 1864-IV, виконанням науково-дослідної роботи кафедри геодезії, картографії та землеустрою Чернігівського державного інституту управління і економіки спільно з Державним управлінням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Чернігівській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням екологізації економіки, раціонального природокористування, проблемам сталого розвитку присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених, зокрема: О. Ф. Балацького, В. А. Барановського, Л. Г. Мельника, Б. М. Данилишина, Є. В. Хлобистова, Б. В. Буркинського, О. О. Веклич, М. Г. Ступеня, Л. Я. Новаковського, О. М. Теліженка, О. І. Карінцевої, П. Г. Казьміра, З. В. Герасимчук, Л. Г. Руденко, С. К. Харічкова, Н. В. Караєвої, Г. О. Білявського, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костікова та ін.

Постановка завдання. Метою роботи є проведення радіоекологічного моніторингу стану територій України та їх класифікація і візуалізація. Оскільки екологічні проблеми мають просторово-розподілений характер, то для проведення аналізу були застосовані геоінформаційні технології (ГІТ), зокрема програмне забезпечення ArcGis (Arc View) компанії ESRI [1]. Перевагами використання цих технологій є надійне збереження усіх можливих даних і атрибутів, пов'язаних з об'єктом дослідження у цифровому форматі; графічна візуалізація результатів моніторингу з можливістю масштабування; можливість наступного всебічного аналізу різними методами накопиченої інформації; можливість інтеграції в інші системи; можливість прогнозу ситуації і одержання додаткової інформації для прийняття рішень [2].

Виклад основного матеріалу. Аварія на Чорнобильській АЕС належить до найбільших техногенних катастроф в історії людства. Основні викиди з четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції тривали десять днів і до їх складу входили радіоактивні гази, конденсовані аерозолі і велика кількість часток палива. Загальний об'єм викидів радіоактивних речовин склав біля 14 ЕБк (1 ЕБк = 10¹⁸ бекерелей), за станом на 26 квітня 1986 року, у тому числі 1,8 ЕБк ¹³¹I, 0,085 ЕБк ¹³⁷Cs та інших радіоізотопів цезію, 0,01 ЕБк ⁹⁰Sr і 0,003 ЕБк радіоізотопів плутонію. Інертні гази склали близько 50 % загального радіоактивного викиду.

Понад 200 000 км² території Європи була забруднена радіоактивним цезієм (понад 0,04 МБк ¹³⁷Cs на 1м²), з яких 71 % припало на три найбільш

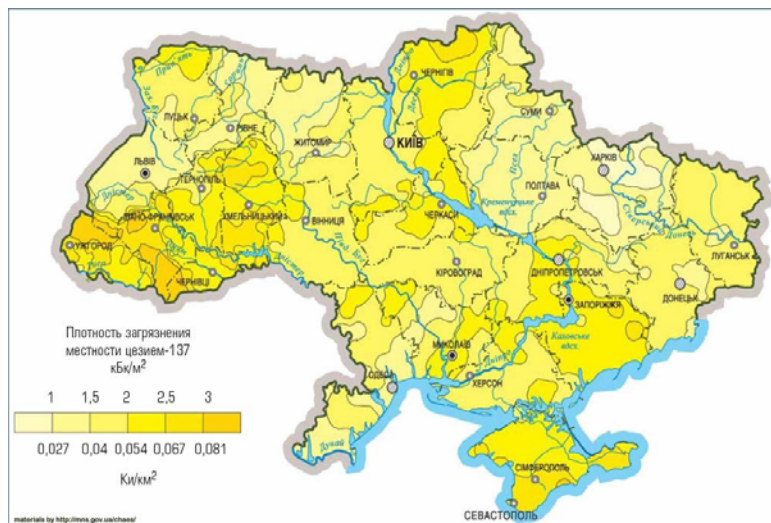
ГЕОДЕЗІЯ

постраждалі країни (Білорусь, Російська Федерація і Україна). Випад був високо гетерогенним; на нього сильно вплинули дощі, що йшли під час проходження радіоактивних повітряних фронтів (рис. 1) [2].

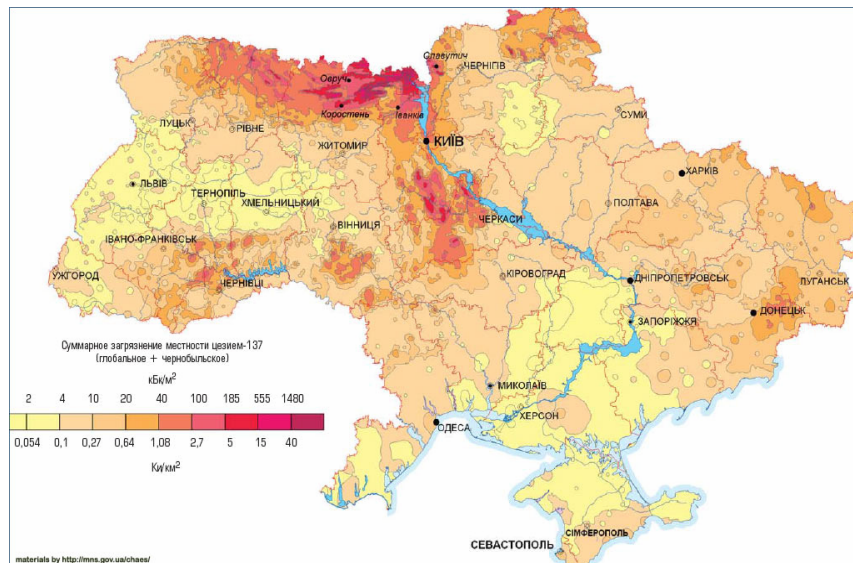
Рис. 1. Формування радіоактивних шарів у відповідності з метеорологічними умовами для миттєвих викидів у наступні дати і час (за Гринвічем): 1) 26 квітня 1986 року, 00:00; 2) 27 квітня, 00:00; 3) 27 квітня, 12:00; 4) 29 квітня, 00:00; 5) 2 травня, 00:00; і 6) 4 травня, 12:00

Випад більшої частини радіоізоотопів стронцію і плутонію відбувся головним чином поблизу реактора (у радіусі менше 100 км). Значну частку викидів склали радіонукліди з коротким періодом фізичного напіврозпаду; радіонукліди з тривалим періодом напіврозпаду були викинуті у менших об'ємах. Забрудненими й дуже забрудненими зонами, де життєдіяльність населення значно погіршена через екологічні умови, є не менше третини території України (рис. 2-6) [2].

a)

ГЕОДЕЗІЯ

б)

Рис. 2. Забруднення території України ^{137}Cs : а) до 1986 р.; б) після аварії на ЧАЕС 1986 р.

Складна екологічна ситуація в Україні вкрай загострилась. До пенсійного віку не доживають 47 % чоловіків і 36 % жінок. Середня тривалість життя в Україні за останні 15 років скоротилася на сім років. За рівнем життя, його тривалістю і рівнем освіти (за індексом розвитку ООН) Україна займає позицію в другій сотні держав світу, тоді як ще у 1994 р. вона посідала 45, 1997 р. – 94 позицію. Згідно з висновком Міжнародного союзу боротьби з раком, близько 80 % видів злоякісних новоутворень – це наслідок впливу факторів довкілля. А в Україні залишилося лише 6 % території з нормальними природними умовами для проживання людей [3]. Наслідки радіаційного забруднення території нашої країни будуть проявлятися ще десятиліття і століття як у природному середовищі так і в геномі людини.

Під час багаторічних комплексних робіт був накопичений досвід великомасштабного картографічного дослідження радіонуклідного забруднення територій, розроблені методики з агрохімії, радіохімії, методи кількісного визначення радіонуклідів у різних середовищах. Встановлено, що гриби, бактерії, водорості, лишайники, хвойні ліси здатні накопичувати дуже високі концентрації радіонуклідів, прісноводні екосистеми більш уразливі, ніж морські. Лісові екосистеми, виступаючи бар'єром і біофільтром радіоактивних випадань, є «критичною ланкою» при екологічному нормуванні радіаційного навантаження в зональному спектрі ландшафтів. Молоді рослини і тварини виявилися більш чутливими до інтенсивного радіаційного впливу, ніж дорослі.

Техногенний прес ^{137}Cs максимальний у хвойних і змішаних лісах (майже вдвічі перевищує радіаційні навантаження у пустелі, тундрі і лісотундрі). На усій земній кулі максимум ^{90}Sr припадає на лісову і степову зони. Заплавні екосистеми, що акумулюють радіонукліди, є джерелами вторинного забруднення річок. Широка поширеність торф'яних ґрунтів сприяє високій рухливості ^{137}Cs у системі «торф'яно-болотні ґрунти – лугова рослинність – молоко».

ГЕОДЕЗІЯ

Тому основним завданням радіоекологічного моніторингу є створення єдиного інформаційного простору, який може бути сформований на основі використання сучасних ГІТ. Великий обсяг інформації, характерний для екологічних досліджень, найчастіше через труднощі сприйняття і комплексного характеру не спроможний ефективно вирішити проблему без геоображення (візуалізації на карті). Інтеграційний характер ГІС дозволяє створити на їх основі потужний інструмент для збору, збереження, систематизації, аналізу і подання інформації. Можливості ГІС дозволяють вважати цю технологію найбільш прийнятною для цілей обробки і керування даними моніторингу. Застосування ГІС для аналізу радіоекологічних процесів на радіоактивно забруднених територіях дозволяє ефективно обробляти великі обсяги інформації, необхідної для вирішення проблем, пов'язаних із реабілітацією забруднених територій і подавати її різним чином (рис. 3).

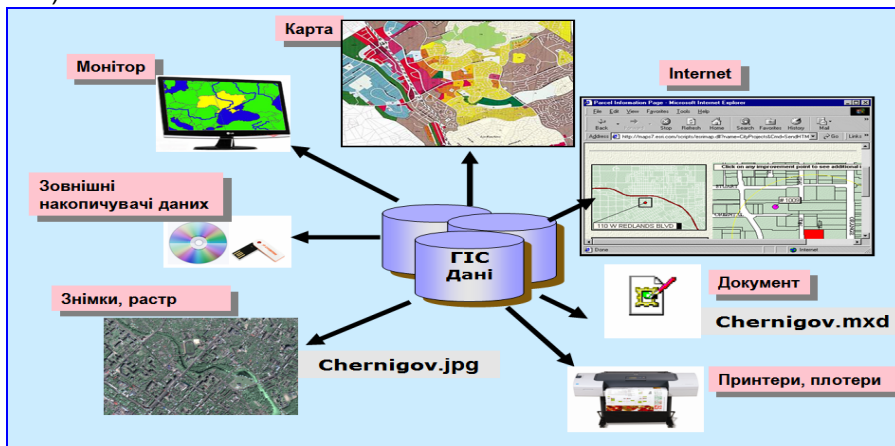

Рис. 3. Приклади подання вихідної інформації у ГІС

Ієрархічна структура побудови ГІС робить можливим включення будь-якого окремого геоінформаційного проекту у більш широкі системи іншої дослідницької спрямованості. Саме це дозволяє розглядати ГІС як дослідну, аналітичну систему [4].

Порівняння картографічних зображень, що використовуються у ГІС, представлено в табл. 1. Істотною перевагою електронних ГІС є легкість їх перетворення в паперову форму. Для цього електронні карти і відповідні бази даних потрібно просто надрукувати. При цьому в ГІС можуть бути зашиті стандартні вимоги до оформлення карт (наприклад, кольори заливки об'єктів і графічний вигляд границь, схеми побудови легенд та інше зарамкове оформлення, розташування окремих складових карти на аркуші тощо), які автоматично реалізуються при друці карти. Володіючи необхідною базою даних і розвинутою програмою створення картографічних зображень, ГІС можна розглядати як видавничо-редакційну систему.

Інтенсивний розвиток ГІС і ГІТ, локальних і глобальних мереж передачі даних сприяє можливості впровадження інформаційно-аналітичних систем екологічного моніторингу для аналізу радіоекологічної обстановки і підтримки прийняття рішень у сфері екологічного управління.

ГЕОДЕЗІЯ

Таблиця 1

Порівняння характеристик картографічних зображень

Характеристики картографічних зображень	Традиційне (паперове) картографічне зображення (ТКЗ)	Електронне растрове картографічне зображення (ЕРКЗ)	Електронне векторне картографічне зображення (ЕКВЗ)	Картографічне зображення цифрової карти (ЦКЗ)
Основа (дані) для створення	Геодані, отримані під час зйомки, статистичні дані	Сканерне зображення ТКЗ, растровані ЕВКЗ, ЦКЗ	Векторизовані ЕРКЗ, ЦКЗ	Геодані, що входять до складу ГІМ
Просторова інформація	Вся інформація, що міститься на карті; карта-накопичувач інформації			У ЦКЗ відображається вся інформація, що міститься в ГІМ
Атрибутивна інформація	Для розуміння змісту атрибутивної інформації, що міститься на картах у вигляді умовних знаків, користувачу карти необхідно звертатись до легенди			Атрибутивна інформація, що міститься в ГІМ, відображується в ЦКЗ за необхідністю; може бути текстовою, графічною, числовою, відео, звуковою (мультимедійні гео зображення)
Умовні знаки	Статистичні	Статистичні і динамічні		Статистичні і динамічні; спостерігається процес спрощення умовних знаків
Картографічні проекції	Задається при створенні; користувач не може змінювати	Користувач може змінювати у випадку створення ЕРКЗ з ЦКЗ	Користувач може змінювати у випадку створення ЕВКЗ з ЦКЗ	Користувач має можливість змінювати проекцію
Обсяг інформації	Залежить від розміру картографічного зображення, масштабу і фактора зчитуваності карти			Залежить від ємності цифрових носіїв інформації (набагато перевершує обсяг інформації на ТК і ЕК)
Генералізація	У процесі генералізації відбувається зміна обсягу і складу геоінформації			Можна візуалізувати тільки потрібні геодані; обсяг геоданих, що зберігаються в ГІМ є незмінним
Точність (достовірність) геоінформації	Залежить від точності вихідних геоданих, точності складання карти і якості друку	Залежить від якості вихідного ТКЗ, ЕВКЗ або ЦКЗ	Залежить від якості вихідного ЕРКЗ або ЦКЗ	Залежить від точності даних, що зберігаються в ГІМ і якості перевірки геоданих

Інформаційною основою оцінки радіаційного впливу на людину є комплексний регіональний моніторинг, який вирішує завдання виявлення зон можливих природних і техногенних небезпек, а також територій з

ГЕОДЕЗІЯ

підвищеним радіаційним фоном і аномальним вмістом ксенобіотиків, спостереження за джерелами радіоактивного і хімічного забруднення, стану здоров'я населення, погіршення екологічної ситуації в регіоні тощо. Дані моніторингу використовуються для оцінки і прогнозу стану системи: джерела впливу – навколишнє середовище – людина з розробкою заходів зі зниження наслідків техногенного впливу для навколишнього середовища і населення.

Для картографічної прив'язки зон і ділянок радіоактивного і хімічного забруднення на території Чернігівської області використана ArcGIS фірми ESRI з векторними картами масштабу 1:200000. Він поєднує бази даних за всіма природними і антропогенно-зміненими середовищами, джерелами впливу і станом здоров'я населення, а також містить необхідні дані для розрахунків за імітаційним моделями. Як приклад, на рис. 4 представлений фрагмент екологічного атласу Чернігівської області, створеного авторами за даними [5].

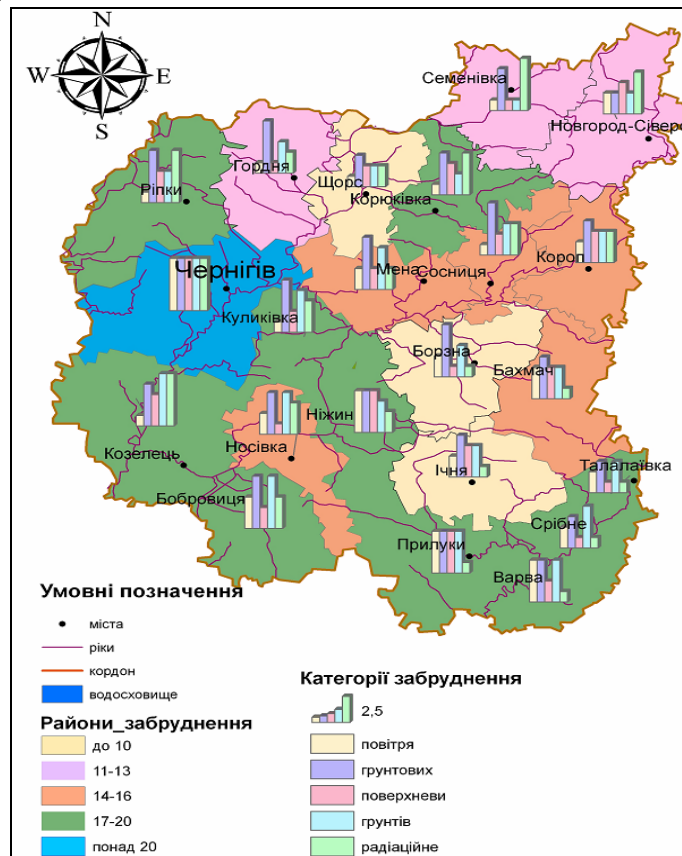

Рис. 4. Інтегральна екологічна оцінка забруднення територій Чернігівської області

Висновки. У рамках дослідження опрацьована і систематизована доступна і відкрита інформація з літературних джерел [2, 3, 5] і тематичних карт, що відображає стан проблеми.

Використання ГІТ з прив'язкою даних і візуалізацією процесів моделювання, дозволяє здійснювати оперативне планування заходів для захисту населення у випадку виникнення надзвичайних ситуацій та пом'якшення їх наслідків, визначати стратегічні напрямки з природної, техногенної і екологічної безпеки населення Чернігівської області.

ГЕОДЕЗІЯ

Література

1. Зацерковний В. І. Використання геоінформаційних технологій в екологічному моніторингу Чернігівської області / В. І. Зацерковний, С. В. Кривоберець, Ю. С. Сімакін // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2009. – Випуск 51. – С. 82-86.
2. Карти забруднення радіонуклідами території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chornobyl.in.ua/uk/karty-radiacia-ukraina.html>.
3. Громадське лобювання першочергових рішень влади для підвищення ефективності екологічної політики. – Київ: ВЕГО «МАМА-86», 2007. – 180 с.
4. Бурачек В. Г. Основи ГІС / В. Г. Бурачек, В. І. Зацерковний. – Чернігів, 2009. – 180 с.
5. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2009 рік: (стат. щорічник / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Чернігівській області). – Чернігів: ДУОНПС, 2009. – 258 с.

Надійшла 09.12.2011 р.